

AZ UTÓPISTÁK ÖRÖK TÉVEDÉSE

MOLNÁR Tamás: *Utópia – Az örök eretnkség*. Fordította: BOROS Attila Botond. Ludovika Egyetemi Könyvkiadó, Budapest, 2025. 286 oldal, 1857 Ft [e-könyv]

Molnár Tamás (1921–2010) Széchenyi-díjas, az Egyesült Államokban élt és alkotott magyar filozófus *Utópia – Az örök eretnkség* című műve a kortárs eszmetörténet talán legélesebb utópiakritikája. Az angol nyelven először 1967-ben, magyarul több mint harminc éve megjelent kötet új fordítása különösen időszerű, hiszen egy olyan korban vehetjük kezünkbe, amikor a politika, a technológiai fejlődés és a divatos ideológiák újra és újra feltámasztják a tökéletesíthetőség ígérteit. A történelmi élelétéről és elmélyült filozófiai tudásról tanúskodó értekezés egyszerűen komor figyelmeztetés is: az utópia nem ártalmatlan álom, hanem visszatérő kísértés, amely eltorzítja az ember önértelmezését, és végső soron zarnoksághoz vezet.

Molnár tézise egyszerű, mégis mélyreható igazság: az utópia szerinte örök eretnkség, mert tagadja az emberi lét tragikus dimenzióját. Ha ugyanis feltételezzük, hogy a rossz társadalmi mérnökösödéssel megszüntethető, akkor eltagadjuk a keresztény és klasszikus hagyomány által felismert emberi korlátokat, és az embert egyfajta önteremtő istenséggé léptetjük elő. Molnár felfogásában ez az impulzus nem kötődik egyetlen korszakhoz vagy ideológiához; az emberi képzelet ősi hajlamáról van szó. Minden kísérlet, amely „Isten országát” kívánja létrehozni a Földön – legyen szó középkori eretnek mozgalmakról, a felvilágosodás racionalistáiról, kommunista forradalmárokról vagy modern technokratákról – ugyanabból a metafizikai tévedésből fakad, miszerint a tökéletlenség nem emberi állapot és emberi mivoltunk szükségszerű velejárója, hanem javítható, technikai hiba.

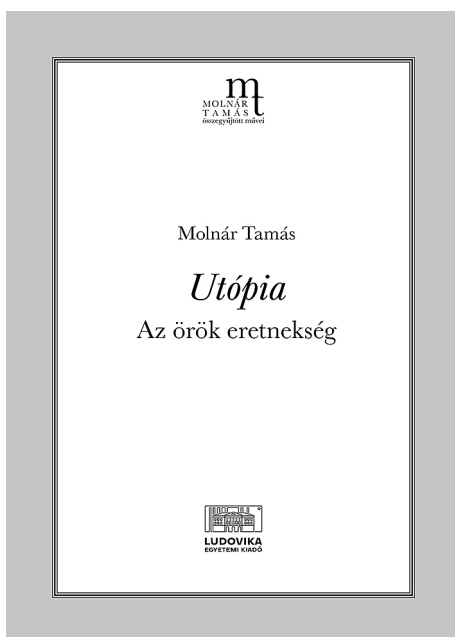
A könyv felépítése ezt a történelmi ívet követi. Az első részben Molnár az utópikus gondolkodás teológiai eredetét vizsgálja fel. A szerző a test és a lélek szétvá-

laszthatóságát hirdető gnosztikus dualizmustól a milenarista szektákig számos példát hoz arra, hogyan vezet a világgal szembeni elégedetlenség a „teljes megtisztulás” fantazmagóriájához. Különösen találó a „rajongó” – az irracionális megvilágosodás nevében dicsőítő megszállott – leírása, akiben Molnár a modern ideológiai aktivista előképét látja. A szerző ezzel világosan bemutatja, hogy a modern politikai utópizmus nem szakított a vallási mítoszok szerkeze-

tével, csupán megfosztotta az évezredek hagyományok érlelte bölcsességtől, és szekularizálta. Itt vonhatunk párhuzamot az autodidakta amerikai konzervatív gondolkodó, Eric Hoffer tézisével, aki *A fanatizmus természetrajza* című, eredetileg 1951-ben megjelent művében az „igazhívó” karakterét járja körül. Az utópista „rajongóhoz” hasonlóan Hoffer „igazhívója” is jellemzően erőtlenséggel, elégedetlen és izolált, morális tartás nélküli személy, aki rendszeretlenül tévelyeg a megváltást hirdető ideológiák között.

A kötet második része a politikai filozófiára és a modern ideológiákra fókuszál. Molnár szerint a kommunizmus – és

vele rokon számos modern politikai program – a véletlen, a szabadság és a történelem felszámolására törekszik. Szerinte az utópiák nem ártalmatlan képzelgések, hanem kényszerítő erővel bíró cselekvési tervek; ha a tökéletesség elvileg elérhető, minden akadály erkölcsileg illegitim. Így az utópia logikájából szükségszerűen fakad a diktatúra logikája. Molnár történelmi példái – a francia forradalomtól a Szovjetunióig – megvilágítják, hogy az egyenlőség vagy az egység ígérete miként vezet a „mindenki mindenkit ellenőriz” elvéhez, tisztogatásokhoz és a kritikus gondolkodás elfojtásához. Kritikája ma, amikor a politikai és technológiai rendszerek egyre inkább a társadalmi folyamatok

optimalizálását, előrejelezhetőségét és az azok feletti totális ellenőrzést ígérik, legalább annyira aktuális, mint a robbanásszerű társadalmi változásokat hozó hidegháborús években voltak.

A könyv egyik legfőbb erénye a filozófiai mélység. Molnár a kötet teljes terjedelmében a politikai programok mögött rejlő metafizikai előfeltevéseket vizsgálja. Összeveti az utópizmus ciklikus, restauratív időfelfogását a keresztény történelemszemlélettel, amely az ember eredendő bűne elismerésén keresztül tagadja a végső tökéletesség földi megvalósíthatóságát. Molnár ezzel megmutatja, hogy az utópia nem csupán politikai tévedés, hanem hamis eszkatológia is, hiszen emberi erővel akarja beteljesíteni mindazt, ami a keresztény hagyomány szerint transzcendens ígéret. E felismerés segít az olvasónak megérteni, hogyan csúszhatnak a mégoly mérsékelt reformgondolatok is utópikus mederbe, ha elvetik a történeti tapasztalatot, a hagyományt és a pluralizmust. A Ludovika Egyetemi Könyvkiadó Molnár Tamás-életműsorozatának részeként megjelent új magyar kiadás bőséges szerkesztői jegyzetei és utószava nemcsak megvilágítja Molnár helyét a 20. századi konzervatív gondolkodásban, hanem hangsúlyozza azt is, hogy figyelmeztetései univerzálisak. Ez igaz nem csupán a katolikus, hanem a protestáns vagy más, a józan ész talaján álló vallási vagy gondolati hagyomány talaján állók számára is. A kötet egyik leginkább figyelemre méltó gondolata az „emberi nem egységének” kritikája. Molnár nem tagadja az emberi szolidaritás szükségességét, ám veszélyesnek tartja a politikai-ideológiai úton kikényszerített homogenizációt. A globalizáció korában, amikor a politikai elit gyakran hivatkozik univerzális normákra, globális kormányzási keretekre vagy algoritmikus társadalomszervezésre, különösen fontos Molnár gyanakvása az absztrakt „egységgel” szemben. A könyv arra figyelmeztet, hogy az egységesítést hirdető kezdeményezések sokszor épp azt a sokféleséget számolják fel, amely az emberi méltóság alapja.

Molnár lenyűgöző alaposággal tárja fel az utópikus gondolatmenet belső ellentmondásait is. Az utópia egyszerre idealizálja az ember eredendő jószágát, és mégis példátlan kényszerítő erőt vél igazolhatónak ennek kibontakoztatására. Szabadságot hirdet, miközben olyan rendszereket tervez és valósít meg, amelyekben nincsenek valódi választási lehetőségek. Tudományosságot állít, mégis metafizikai vágyképekre épít. Molnár azonban nemcsak bírál, hanem elmagyarázza azt is, miért bizonyul tartósnak az utópikus gondolkodásmód. Szerinte az utópizmus mély pszichológiai és spirituális vágyat, bizonyosság, a tisztaság, a felelősségtől való megszabadulás igényét elégíti ki. Az e világi megváltás ígéretével házaló utópistákról az olvasónak eszébe juthat a mizantróp orvos alakja, akit *A Karamazov*

testvérek című regényében Dosztojevszkij a szentéletű szerzetespapon, Zoszima atyán keresztül szólaltat meg. Az orvos így jellemzi önmagát: „Én szeretem az emberiséget, de csodálkozom magamon – minél jobban szeretem az emberiséget általában, annál kevésbé szeretem az embereket külön-külön önmagukban mint egyéneket. [...] Egyetlen nap alatt képes vagyok meggyűlölni akár a legderekabb embereket is; az egyiket azért, mert sokáig ebédel, a másikat azért, mert náthás, és szüntelenül fújja az orrát. Ellensége leszek az embereknek, mihelyt hozzám érnek. Viszont mindig úgy történt, hogy minél jobban gyűlöltem az embereket külön-külön, annál lángolóbban szerettem az emberiséget általában” (Makai Imre fordítása).

Bár az *utópia* szót több mint ötszáz évvel ezelőtt, azonos című művében megalkotó Morus Szent Tamás humanista államférfit a katolikus egyház vértanúként tiszteli, a mai kor nyugati utópistái jellemzően progresszív szekularisták, akik idegenkednek a vallás valamennyi formájától. Morus ideális társadalmát és a kortárs utópiák között mégis alapvető közös sajátosság a magántulajdonnal szembeni averzió, a radikális társadalmi egyenlősítés programja. Napjainkban a radikálisan emberellenes mozgalmak, például a családalapítást elutasító gyermekmentes (*child free*) ideológia képviselői is a közjóra hivatkoznak. Az „emberiséget általában”, elvontan szerető utópisták elképzelt világában sem az egyéni kezdeményezésnek és önszerveződésnek, sem az egyén, a közösség és az állam önállóságának és szuverenitásának, de a keresztény értelemben vett cselekvő szeretetnek sincs helye.

A könyvet kritikus szemmel olvasók talán a szerző szemére vethetik, hogy Molnár olykor túl szélesen értelmezi az utópia fogalmát. A progresszív mozgalmárok nagy része bizonyára tiltakozna az ellen, hogy a naivitás és az életidegenség konnotációit hordozó „utópista” jelzővel illessék. Molnár értelmezési kerete azonban számukra is segít különbséget tenni a korlátokat tiszteletben tartó reform és a totalizáló víziók között. Molnár célja nem a remény elutasítása, hanem az illúzióval szembeni józanság érvényesítése. Végső soron **az *Utópia – Az örök eretnokség az e világi tökéletességre törekvő gondolkodás veszélyeit taglaló mély reflexió***. Az ellenforradalmi gondolkodóként ismert Molnár üzenete inkább realista, mint reakciós: szerinte a politikai közösségeknek az emberi természet józan felismerésére, nem annak megtagadására kell épülniük. Egy olyan korban, amikor a társadalmakat az ideológiai abszolutizmus, a technokata tervezés és a lineáris haladás ígéretei csábítják, Molnár közel hat évtizeddel ezelőtti gondolatai időtállóan bizonyulnak. Az új kiadás egyszerre szellemi kihívás és fontos figyelmeztetés: a legrégebb eretnokségek új alakban mindig visszatérnek.

SULLIVAN FERENC